

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

มิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้

จิระนันท์ พิตรปรีชา

หากคุณเห็นว่า การเดินพิพิธภัณฑ์น่าเบื่อว่าการเดินเล่นตามห้าง และเชื่อกันว่า พิพิธภัณฑ์ในเมืองไทยที่ไหนๆ ก็เหมือนกัน นั่นคือ พูดยุติเรื่องเดิมๆ อันได้แก่ ความยิ่งใหญ่ของราชธานีสยามตั้งแต่ยุคสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์... พิพิธภัณฑ์แห่งการเรียนรู้ที่มีชื่อว่า "Museum Siam" จะทำให้ทัศนคติต่อคำว่า "พิพิธภัณฑ์" ของคุณเปลี่ยนไป!

บนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในที่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมของจิตวิญญาณของคนไทย ไม่ไกลจาก "มรดกความทรงจำแห่งโลก" อย่างวัดโพธิ์ อาคารกระทรวงพาณิชย์เดิมซึ่งตัวสถาปัตยกรรมทรงโคโลเนียลแห่งยุคนี้โอดสาสลิทที่ก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ได้รับการบูรณะซ่อมแซมใหม่ เพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งแรกของประเทศไทย ที่มีชื่อว่า "มิวเซียมสยาม"

...คำว่า "ทำไม" คำเดียวจะช่วยให้เรา มีปัญญา... แทนที่คำว่ายินดีต้อนรับ ป้ายเชื้อเชิญ หน้าทางเข้าสู่พิพิธภัณฑ์กลับเป็นวาทะคมคาย ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อกระตุ้นความคิดของผู้ชม ให้เริ่มต้นตัว ก่อนจะพบเจอกับสารพันคำถาม ภายในนิทรรศการชื่อว่า "เรียงความประเทศไทย" ซึ่งจัดแสดงบนเนื้อที่กว่า 3 พันตาราง เมตรในอาคารสี่เหลี่ยมแห่งนี้

ย

เราคือใคร? อะไรคือไทยแท้? ทำไม ต้องเปลี่ยนสยามเป็นประเทศไทย? สุวรรณภูมิ อยู่ที่ไหน? ฯลฯ

หลากหลายคำถามปรากฏบนสายรุ้งที่บิดโค้งพาดผ่านเพดานโค้งลึบปี้เข้าไปยัง "ห้องเบิกโรง" ห้องฉายวิดิทัศน์อันเป็นห้องแรกตามแผนที่ซึ่งเป็นคู่มือในการเที่ยวชมมิวเซียมสยาม เพื่อแนะนำตัวละครทั้ง 7 ที่จะพาผู้ชมย้อนเวลากลับไปเกือบ 3 พันปีก่อน สมัยที่ดินแดนขวานทองของประเทศไทยแห่งนี้ยังเป็นแผ่นดินเดียวกับอาณาจักรที่ได้รับขนานนามว่า "สุวรรณภูมิ"

เพราะสำหรับมิวเซียมสยาม การย้อนถอยหลังประวัติศาสตร์การสร้างชาติไทยกลับไป ยุคที่ยุคสมัยของสุโขทัย เมื่อราว 800 กว่าปีก่อน คุณจะไม่ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งพอจะทำให้คนไทย รุ่นหลังเข้าใจรากเหง้าความเป็นไทยอย่างแท้จริง ขณะที่คำว่า "คนไทยๆ" จากห้องเบิกโรงยังคงกักขังอยู่ในหูของผู้ชม ไม่นานคำว่า "ไทยแท้แท้" ในห้องถัดไปก็ทำให้หลายคนได้ง้ออีกครั้ง

งานวัด รำไทย การไหว้ รดตักตัก หาบแร่ มวยไทย ศาลพระภูมิ รถเข็นขายส้มตำไถ่ย่าง ลีตเตอร์ฟุ้งนี้รวบ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ดูสวยงามอยู่ในห้องนี้ แต่ทว่านี่แน่หรือคือความเป็น ไทยแท้ นี่แน่หรือคือคุณค่าแห่งความภาคภูมิใจในความเป็นไทยเหนืออื่นใด!?! ใครใคร่พูดถึงไทยแท้แท้ๆ บ่อยบ่อย ใครใคร่รู้ว่าไทยแท้แท้ๆ ใดๆ จริงจริงไทยแท้แท้แท้แท้ไหน ที่แท้ไทยแท้แท้คืออะไร... นี่เป็นประกาศ "ตามหาไทยแท้" ที่ปรากฏอยู่ใน "ห้องไทยแท้"

สองห้องแรกเป็นเพียงเกริ่นนำเพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดคำถามในใจ ก่อนจะเชิญชวนขึ้นไปค้นหาคำตอบด้วยตัวเองบนชั้น 3 และชั้น 2 ของตึกเก่าแห่งนี้

เนื้อหาของนิทรรศการถูกคัดเลือกและ ย่อความมาจากหลักฐานและผลงานศึกษาวิจัยหนาเป็นตั้ง แล้วถูกนำเสนอในประเด็นต่างๆ ภายใน 15 ห้อง โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ตั้งแต่ "จากสุวรรณภูมิ" เป็นการเปิดตำนานสุวรรณภูมิในฐานะภูมิภาคแห่งความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรม "ถึงสยาม ประเทศ" แสดงพัฒนาการของบ้านเมืองที่รวมตัวกันเป็นรัฐใหญ่จนมาเป็นสยามประเทศ ภายใต้ภาพพจน์ของกรุงศรีอยุธยา และ "สู่ประเทศไทย" ที่แสดงถึงการสืบต่อมรดกทางศิลปวัฒนธรรมจากอยุธยากรุงเก่ามาสู่กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ผ่านจุดเปลี่ยน ต่างๆ จนหล่อหลอมเป็น "ไทย" เช่นปัจจุบัน

"การนำเสนอข้อมูลของที่นี่เป็นแบบบูรณาการ เพราะไม่ได้มีแค่เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ แต่ยังมีความรู้ทางโบราณคดี ทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ที่มาจากหลักฐานและการศึกษา ผ่านผู้คนที่อาศัยบนดินแดนแห่งนี้ตั้งแต่หลายพันปีก่อน"

นี่เป็นคำอธิบายมิติใหม่ของคำว่า "พิพิธภัณฑ์" ผ่านมิวเซียมสยาม โดยจิระนันท์ พิตรปรีชา นักเขียนรางวัลซีไรต์ ผู้มีส่วนผลักดันให้เกิดพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งแรกนี้และยังมีส่วนร่วมในการเรียบเรียงเนื้อหาและธีมของนิทรรศการ

"ตัวเองเรียนประวัติศาสตร์มา ก็มีความไม่ฝันอยากให้คนไทยได้รับรู้อดีตของตัวเองอย่าง ถูกต้องบนพื้นฐานข้อเท็จจริง และสามารถนำข้อเท็จจริงเหล่านี้ไปคิดและอธิบายสิ่งที่ตัวเองเป็นอยู่ได้" จิระนันท์พูดถึงแรงบันดาลใจในการผลักดันครั้งนี้

เป็นเวลาร่วม 4 ปีแห่งการรอคอยและเตรียมงาน นับจากมีประกาศจัดตั้งสถาบันพิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้แห่งชาติขึ้นเมื่อกลางปี 2547 จนกระทั่งเดือนเมษายนที่ผ่านมา "พิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้แห่งชาติ" แห่งแรกของประเทศไทยที่ลงทุนด้วยงบประมาณกว่า 134 ล้านบาท แห่งนี้ จึงเปิดให้ประชาชนได้เข้าชมมิวเซียมสยามถือเป็นภาพลักษณ์ใหม่ของ "พิพิธภัณฑสถาน" ในสังคมแห่งการเรียนรู้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นต้นแบบของแหล่งเรียนรู้ อย่างสร้างสรรค์และน่ารื่นรมย์ให้กับประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ ทั้งนี้เพื่อสร้างสำนึกในการรู้จักบ้านเมืองของตนเอง และสำนึกในความเข้าใจความสัมพันธ์อันญาติมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

ไม่ต้องแปลกใจหากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แห่งความเป็นไทยของมิวเซียม สยาม

อาจจะมีความน่าสนใจและแตกต่างจากตำราที่เคยรับรู้และท่องจำมาเมื่อครั้งประถมหรือมัธยม

หลายคนรู้ว่าผอ.ของเป็นชนมดำรับโปรดเกล้าที่ชาวสยามรับมาตั้งแต่สมัยพระนารายณ์ แต่อาจไม่รู้ว่่ากะบี่ที่ดูเป็น "ไทยแท้แท้" จริงๆ แล้วเป็นเครื่องปรุงที่โชกกันแทบทุกประเทศในแถบสุวรรณภูมิ กลองมโหระทึกก็ไม่ใช่ของไทยแท้ แต่เป็นสินค้าที่มาจากดินแดนอันเป็นเพียงนามเหนือ ในปัจจุบัน หรือสินค้านำเข้าสำคัญสมัยอยุธยาก็คือกองทหารรับจ้างชาติตะวันตก และยังมื่อักหลายข้อมูลที่ยืนยันว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นจุดนัดพบของอารยธรรมโลก และเป็น "สหประชาชาติ" ของผู้คนชนชาติต่างๆ มากถึง 40 ชาติ ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้ก็ตกทอดมาจากกรุงเทพฯ เป็นราชอาณาจักร "เราต้องการชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยเคยมีใครอาศัยอยู่บ้าง ใครที่เข้ามาปะปนบ้าง เพื่อแสดงว่าเมืองไทยเป็นดินแดนแห่งความหลากหลายและการผสมผสานแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมานาน ขณะที่ความเป็นไทยแท้ที่นำภูมิใจก็คือความสามารถในการเลือกรับและผสมผสานสิ่งดีงามจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของเรา อันเป็นเหตุที่สังคมไทยพัฒนามาจนวันนี้" จิระนันท์อภิบาลแก่นแท้ความเป็นไทยอันเกิดจากมีรากฐานมาจากความหลากหลาย

น่าเสียดาย เมื่อ "คนกรุงเทพฯ" เริ่มมีตัวตนมากขึ้น ความทรงจำเรื่องความหลากหลายและความสมานฉันท์เมื่อครั้งกรุงศรีฯ กลับจางหายไป ยิ่งบวกกับอิทธิพลของแผนที่ที่ก่อตัวเป็นแนวคิด "รัฐชาติ" ภายใต้อำนาจของเส้นแบ่งแดน นับตั้งแต่มี "โฉนดประเทศ" รูปชวานทองครั้งแรกสมัย ร.4 จากนั้นกระบวนการสร้าง "ชาติไทย" บนสมมุติเรื่องเขตแดนก็เริ่มขึ้น และอคติแห่ง "ความหลงชาติ" ที่มีมุมมองว่าตัวเรา เห็นอกว่าเพื่อนบ้านก็เกิดขึ้นตามมาด้วย

ความโหดร้ายของแผนที่คือ

เส้นแบ่งเขตแดนที่เป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์อายุเพียงร้อยกว่าปีกลับมีอำนาจแบ่งแยกผู้คนและชุมชนที่เคยมีวัฒนธรรมเดียวกันมานานนับพันปี ออกจากกันอย่างเด็ดขาดในทางกฎหมาย จนก่อให้เกิดปัญหาแบ่งแยกดินแดนและความแตกแยกทางชนชาติตามมาไม่สิ้นสุด กรณีพิพาทเรื่องเขาพระวิหารและกรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้... เป็นตัวอย่างบาดแผลฉกรรจ์จากความโหดร้ายของแผนที่ที่คนไทยเผชิญมาตราบนานนับพันปี

"การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนเชื้อชาติต่างๆ ในดินแดนแถบนี้มีมาแต่โบราณ ฉะนั้น ความหวาดระแวงในเรื่องเชื้อชาติและศาสนาจึงไม่ควรมี แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ก็เพราะเราที่มองอดีตแล้วตีขลุมเอาว่าสิ่งที่ต้องภูมิใจ ก็คือเราอยู่ตรงนี้นานโดยไม่เคยปะปนกับใคร จากความยิ่งใหญ่ในอดีต ฉะนั้น เราจะสูญเสียพื้นที่หรือปล่อยให้ใครไม่ได้" จิระนันท์อภิบาลด้วยน้ำเสียงที่สลดลงไป สำหรับการนำเสนอเนื้อหา

มิวเซียมสยามไม่ได้มีเพียงแค่บอร์ดเนื้อหาและวัตถุจัดแสดงจำพวก "หม้อไห" ที่กลายเป็นภาพลักษณ์เดิมของพิพิธภัณฑสถานทั่วไป แต่ยังมีผนวกกับเทคโนโลยีที่ทันสมัยและเข้าถึงง่าย อย่างการเล่าเรื่องด้วยหนังสือสั้นแอนิเมชัน วิดีโอสามมิติ และการเล่นเกมในรูปแบบอินเตอร์แอคทีฟ

เช่น เกมนักโบราณคดีในห้องเปิดตำนานสุวรรณภูมิ ชาวของที่ค้นเจอในเกมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมโบราณมาช้านาน ก่อนจะเรียกว่า "สุวรรณภูมิ" หลายพันปี ซึ่งสมัยนั้นพื้นที่กรุงเทพฯ ยังเป็นเพียงแผ่นดินใต้ท้องทะเล หรือเกมค้าขายในห้องสุวรรณภูมิชี้ให้เห็นว่า ดินแดนแถบนี้เป็นศูนย์กลางธุรกิจระดับโลกผ่านการค้า ทางทะเลมาช้านาน ส่วนเกมฮิตอย่างเกมป็นใหญ่ในห้องสยามยุค ก็สะท้อน "เกมอำนาจ" รวมถึงศาสตร์ และศิลป์แห่งการศึกษาในสมัยอยุธยาได้ดี เป็นต้น "ปลื้มใจมากเวลาที่เห็นพ่อแม่ลูกที่ชวนกันดูนิทรรศการ และพากันจับและเล่นของเล่น เพราะทุกชิ้นที่เตรียมไว้ให้ดูชมได้จับได้เล่นได้เล่นจะมีเนื้อหาสอดแทรกไปด้วย"

พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จึงไม่มีป้าย "ห้ามจับ" แต่มีคำเชิญชวนให้หยิบจับช้บและทดลองเล่นเต็มไปหมด ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานและสำราญใจ

อีกตัวอย่างที่เห็นชัด ได้แก่ "ห้องสี่พันตะวันตก" แทนที่การเล่าเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุค '60 ด้วยตัวอักษร และรูปภาพ มิวเซียมสยามเลือกใช้วิธีจำลองเอาบรรยากาศของบาร์ในยุค '60 ผ่านแสงสีและ "เสียงเพลงแห่งความหวัง" ยกมาให้ผู้ชมสัมผัส เด็กรุ่นหลังที่มากับพ่อแม่ผู้ปกครองซึ่งเติบโตขึ้นมาทันยุคนี้ก็จะมิผู้ให้ข้อมูลเป็นคนกันเอง เพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานซึ่งอยู่ประจำห้องนี้

ขณะที่หลายคนมิวแต่สนุกสนานกับการเลือกเพลงดังในยุค '60 ผ่านตู้เพลง และถ่ายรูปคู่กับหุ่นนางเอกพระเอกคู่ขวัญแห่งยุคนั้น อีกมุมหนึ่งของห้องเดียวกันกลับเรียงรายไปด้วยโทรทัศน์จอขาวดำที่นำเสนอ ภาพอันแสนหดหูของสงครามเวียดนาม

"นี่เป็นภาพสะท้อนความเป็นจริงของบ้านเราในยุค นั้น ขณะที่คนไทยหนุ่มสาวกำลังสนุกสนานกับแสงสีและความบันเทิงหลากหลายไม่มีที่สิ้นสุด เวลาเดียวเครื่องบิน B52 ก็บินขึ้นจากฐานทัพอเมริกันที่อุดรธานีทุกวัน เพื่อไปถล่มเวียดนาม เพื่อนบ้านที่เคยอยู่ร่วมแผ่นดินสุวรรณภูมิด้วยกัน" ภาพความขัดแย้งนี้ทำให้จิระนันท์ชื่นชอบห้องนี้ เป็นการส่วนตัว หลังจากย้อนเวลากลับไปกว่า 3 พันปี ผ่านการชม นิทรรศการเรื่องความประเทศไทย ที่อาจต้องใช้เวลานาน กว่า 3-4 ชั่วโมง และต้องมามากกว่า 1 รอบ จึงจะค้นหาคำตอบของหลากหลายคำถามเกี่ยวกับ "ความเป็นไทยแท้" ที่มิวเซียมสยามตั้งไว้ในห้องแรกๆ ได้ครบถ้วน

แต่สุดท้ายไม่ว่าจะได้คำตอบอย่างไร

คงไม่สำคัญไปกว่าการที่ผู้ชมได้รับรู้ข้อมูลใหม่ๆ เหล่านี้ติดตัวกลับไปเป็นอีกทางเลือกทางความคิดและหาคำอธิบายให้ตัวเองได้ว่า กว่าจะเป็นคนไทยอย่างในวันนี้ เราผ่านอะไรกันมาบ้าง มีอะไรที่หลงเหลืออยู่ใน DNA ของคนไทย แล้วมีสิ่งใดบ้างที่หล่นหายระหว่างเดินทางผ่านกาลเวลา...

หนึ่งในนั้นอาจเป็นความสัมพันธ์อันผูกพันกับประเทศ เพื่อนบ้าน "สังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย แต่ความรู้ความเข้าใจในความหลากหลายเช่นนี้มีน้อย ทำให้เกิดความขัดแย้ง ต่างๆ นานาเนื่องไปจากความรุนแรงได้ง่าย เพราะสังคมไม่ได้เรียนรู้และยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน

ฉะนั้นการศึกษาและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์สังคมไทยในแง่นี้จะช่วยทำให้คนไทยยอมรับกัน และกันตามความเป็นจริงมากขึ้น"

แนวคิดหลักในการดำเนินงานมิวเซียมสยามของศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ...มิวเซียมสยามถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการมองพิพิธภัณฑ์แง่มุมมองใหม่

และมองประวัติศาสตร์ของคนไทยในอีกมิติ แต่สำหรับ จีระนนท์

ที่นี้ดูจะเลิกไปสำหรับข้อมูลทางประวัติศาสตร์อันมากมายและมีคุณค่ามหาศาลในการตามหรากเหง้าแห่งความเป็นไทย

เพื่อความเข้าใจตัวเองและเพื่อนบ้านอย่างลึกซึ้ง